

BEŞER MUHAMMED'DEN TANRI MUHAMMED'E!

Aslında çok tanrıcılık, isim ve şekil değiştirerek mevcudiyetini günümüze kadar aynen korumuştur.

Kendi kutsalını kendisi icat etmek, dinî ve siyasî karakteri olan kişilere tapınma ve onları sorgulanmaz sayma gaffeti, insanoğlunun sürekli zaafıdır. Gerek ilkel, gerekse modern toplumların eskimeyen saplantısıdır. Şayet lider konumundaki kişi ruhanî/dinî sıfatlar taşıyorsa ilâhlaştırılması daha da kolay olmaktadır. İnsanların çoğu izinden gittiği kişi ya da kişilerin, olağanüstü niteliklere sahip olduğuna, sıradan olmadığına ve herkesin onlar gibi olamayacağına inanır. Kişi, önder/lider kabul ettiği kişiye normal olmayı ve "bizim gibi" olmasını yakıştıramaz, bu da zamanla bu kişilerin "Yarı tanrı." olarak algılanmasına neden olur.¹

Dinî liderlerin insanların hayatlarına Allah gibi hükmettikleri, doğa olaylarına müdahale ettikleri ve çeşitli sıkıntılı zamanlarda kurtarıcılık yaptıkları, hemen hemen dünyanın tüm toplumlarında sıklıkla rastlanılan hurafe/şirk inanışıdır. Maalesef, Mu-

hammed (a.s.) da bu putlaştırmanın mağduru olmuştur.

Muhammed (a.s.)'ın Kaygısı ve Tevbe Suresi, 30. Ayet

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

Yahudiler; "Üzeyir Allah'ın oğludur" dediler. Hristiyanlar da "Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu, dillerine doladıkları sözleridir. Önceki kâfirlerle aynı ağız kullanıyorlar... (Tevbe 9/30)

Ayette geçen ...**Önceki kâfirlerle aynı ağız kullanıyorlar...** ifadesi bizim için son derece önemlidir, hareket noktamızdır. Geçmiş ümmetlerin salih kulları ilâhlaştırma suçuna nasıl düştükleri noktasında geçmişin taklitçiliğini bize kaynak olarak göstermiştir. Ehl-i Kitap, Yunan, Roma, Hint, Mısır ve Eski İran mitolojilerinden az ya da çok etkilenererek nebileri ve velileri ilâhlaştırma yoluna gitmiştir.²

Örneğin; Roma İmparatorluğu idaresi altında tohumları atılan ve yeşeren Hristiyanlık, Roma putperestliğinden pek çok kalıntıyı da günümüze taşımıştır.³ Onların ibadet şekilleri, takvimleri ve kutsalları benimsenmiş, Roma'nın ve Eski Yunan'ın çok tanrılı mitolojik anlatımları İsa Nebî için uyarlanmıştır.⁴ Sonuçta karşımıza "Baba-Oğul-Kutsal Ruh/Teslis" diye bilinen şirke dayalı inanış ortaya çıkmıştır. Yine bu inanışa sahip olan Azizlere kurtarıcı-şefaathçi, şifa verici ve koruyucu olarak bakılmaya başlanmıştır.⁵

Aslında çok tanrıcılık, isim ve şekil değiştirerek mevcudiyetini günümüze kadar aynen korumuştur. İşte Ehl-i Kitap'ın yaptığı bu taklit Allah'ın elçisi Muhammed (a.s.)'ı çok kaygılandığından bize şu uyarı ve hatırlatmaları yapmıştır:

"Sizler karış karış, adım adım sizden öncekilerin yolunu izleyeceksiniz, bir

ARAŞTIRMA - BEŞER MUHAMMED'DEN TANRI MUHAMMED'E!

keler deliğine girecek olsalar siz de onları takip edeceksiniz.” “Ya Resulallah, Yahudiler ve Hristiyanlar mı?” Diye sorulunca “Ya başka kimler olacaktı?” diyerek cevap vermiştir.” (Buhârî, Enbiya 50)

Yine O (a.s.) bizi şöyle uyarmıştır:

Hristiyanların Meryem’in oğlu İsa’yı övdükleri gibi beni övmeyin. Ben sadece bir kulum. Siz Allah’ın kulu ve Resulü deyin. (Buhârî, Enbiya, 51)

Resulullahın bu sözleri gaybı bilmesi ya da kehanet değil, geçmişteki ilâhlaştırma saplantılarına bakıp ileriye dönük uyarılardır ve bir endişenin dışa yansımasıdır. Bizden önceki ümmetler, kendilerinden öncekileri taklit ettikleri gibi, bizler de Nebî (a.s.)’in ayete dayalı uyarılarına rağmen, maalesef kendimizden öncekileri (Yahudi ve Hristiyanları) taklit etme yanılgısına düşmüş durumdayız.

Muhammed Eşittir Allah Mı!?

Haşa! Tabîî ki değil... Ancak tasavvufi kesimin bu konuda aşırılıkları malumdur. Kur’ân’da Allah, Nebîlerinin bizim gibi insan-beşer olduklarını defalarca ifade etmesine rağmen⁶ geleneksel Müslüman - sūfî algısı Kur’ân ifadelerine muhaliftir. Nebîimiz Muhammed (a.s.)’in kaygılandığı algı bozukluğu maalesef gerçekleşmiştir. Doğunun dinî liderlerini tanrılaştıran felsefî zihniyetinden etkilenen Müslümanlar, kendilerine evliya, derviş, ermiş, kutup, gavs vs. adlarla din adamları üretilip onların ilâhî vasıflara sahip olduğunu iddia edebilmişlerdir.

Coğrafyamızda Hristiyanlığın temelleri atılınca eski Roma tanrılarının yerini Hristiyan azizler, İslâm’ın bu topraklara gelmesinden sonra azizlerin yerini veliler almışlardır. İlâhlaştırma döngüsü böylece asırlar boyu sürmüştür, günümüzde de sürmektedir. Tanrılaştırma zulmüne alet edilen kişilerin başında Allah’ın elçisi Muhammed (a.s.) gelmektedir. Mücadele ettiği şırke maalesef kendisi de malzeme olarak kullanılmıştır. Şu örnekler konuyu anlamamıza yardımcı olacaktır:

Mutasavvıflardan Abdülkerim Cili, Allah Teâlâ, Muham-

med isminin ‘Allah’ isminin mevkiine uygun düştüğünü açıklamaktadır. Öyle ki, istersen ‘O, Muhammed’dir’ de, istersen ‘O, Allah’tır’ de fark etmez.”⁷ demektedir. Muhammed (a.s.)’in isimlerinden birisinin ‘Allah’ olduğunu da eklemektedir.⁸

En ünlü mutasavvıflardan/velilerden kabul edilen İbni Arabî, Muhammed’in bedeninde Allah’ın olduğunu ve buna inanmanın zorunlu olduğunu söyleyebilmiştir.⁹ Yine Mevlana İskenderî ile tanınan Celaleddin Rumi, Muhammed (as)’ın “Tanrı’dan daha tanrı” olduğunu söylemektedir.¹⁰

Günümüzde ise Cemal Nur Sargut, Nebîimiz (a.s.)’in, Allah’ın isim ve sıfatlarının görüntüsü olduğunu ve kendisinde ilâhlık bulunduğunu genişçe izah etmeye çalışmakta,¹¹ Ali Ramazan Dinç, “Ahad Ahmed’dir, kim mim eder fark-Bütün âlem o

mim içre olur gark”. Yani “Ahad, yani Allah’tır.”¹² diyerek yine Ahmed’in yani Muhammed (a.s.)’in Allah olduğunu iddia etmektedir.

Kur’ân Hz. İsa örneğini boşuna vermemiştir. Müslümanların önemli bir bölümü Muhammed (a.s.)’a, Hristiyanların İsa (a.s.)’a baktıkları gibi bakmaktadır. Uzaktan “Muhammed” diye bize anlatılan Nebî’yi, yakından incelediğimizde karşımıza “Tanrı Oğlu İsa (!)” figürü çıkmaktadır. Kul ve elçi Muhammed (a.s.)’ı “Tanrı” ya da “Yarı Tanrı” sayan bir sūfî geleneğin, günümüzde “İmam Rabbanî’nin dediği gibi, Muhammed eşittir Allah! Bir eti-ke miği var farklı olarak o kadar” demesini bu sürecin doğal bir parçası görüyoruz.¹³ Fikir babalarının izinden gidenler de elbette aynı şeyleri söyleyecekler, bu da bize şu ayeti hatırlatıyor: ...**Önceki kâfirlerle aynı ağız kullanıyorlar...** (Tevbe 9/30) Tüm bunlara baktığımızda şu tesbitin ne kadar isabetli olduğu görürüz: “Hz. Muhammed aramızda olup hayatını anlatan rivayetlere baksaydı, kendisini tanıyamazdı”¹⁴

“Onların İsa’sı Varsa Bizim de Muhammedi-miz Var!”

Hristiyanlar Hz. İsa’yı şu şekilde tanımlarlar:

“Görünmez Tanrı’nın görünümü, bütün yaratılışın ilk doğanı O’dur. Nitekim yerde ve gökte, görünen ve görün-

meven her şey -tahtlar, egemenlikler, yönetimler, hükümlerlikler- O'nda yaratıldı. Her şey O'nun aracılığıyla ve O'nun için yaratıldı. Her şeyden önce var olan O'dur ve her şey varlığını O'nda sürdürmektedir." (İncil, Kolose-liler'e Mektup, Bölüm 1: 15-17)

Kısaca İsa, Tanrı'nın ete-kemiğe bürünmüş, beden almış halidir.¹⁵

Şimdi Diyanet İslam Ansiklopedisinden "Nur-u Muhammedi" inancının ne olduğuna bakalım:

*"Hz. Peygamberin altmış üç senelik zamanla sınırlı cismanî hayatından ayrı bir varlığı daha mevcuttur. Allah'tan başka hiçbir şey yokken ilk defa hakikat-i Muhammediyye var olmuş, bütün yaratıklar bu hakikatten ve onun için halk edilmiştir (yaratılmıştır) Âlemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir. (...)"*¹⁶

Aradaki paralelliği görüyorsunuz değil mi? "Oğul Tanrı İsa" anlayışına karşı "Muhammed Mitolojisi" icat edildiği çok açıktır, bu meyanda "Sen olmasaydın kâinatı ya-

ratmazdım ya da kâinatın Muhammed (a.s.) hürmetine yaratıldığı" hurafesi temellerini Pavlus'un Mektuplarından alan bir yalandır, onun da Eski Yunan mitolojisinden kopya edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁷

"Kurtarıcı İsa"ya karşı "Kurtarıcı Muhammed"in üretilmesine ibretle şahitlik etmekteyiz: "Bizim gibi bir insan olan Muhammed (a.s) yerine, gölgesi olmayan; dışkı toprakta kendiliğinden kaybolan, teri her zaman misk gibi kokan, idrarı ve tükürüğü şifa olan, saç ve sakalının telleri kutsal olan, gözü uyuduğu halde kalbi uyumayan, insanlardan farklı olarak Allah tarafından doyurulan, önden gördüğü gibi arkadan da gören, vücudu toprakta çürümeyen, öldükten sonra da dünyaya gelip bizim gibi insanlarla görüşen ve sohbetlerine katılan, söylenenleri kabrinde duyan ve selam verenlere karşılık veren, insanların rüyasına giren, bir gecede bütün eşlerini dolaşarak onlarla cinsel ilişki kuran ve dört bin erkek gücüne sahip bulunan, insanların kalplerinden geçenleri okuyan ve niyetlerini bilen, ...elli vakit namazı beş vakte indirmek için Musa Peygamber ile Allah arasında mekik dokuyan, üzerlerine idrar sıçramasından ve dedikodudan

sakınmadıkları için kabirlerin içinde azap çekenleri gö-
rerek, diktiği yaş dallarla azaplarını azaltan veya azap-
tan kurtaran, kıyametin ne zaman olacağını kestirerek
ondan önce büyüklü küçüklü alametlerini belirten, kâ-
hin veya müneccim gibi sürekli gaybdan ve gelecekte
haberler veren, Deccal'in, Mehdi'nin ve İsa Mesih'in ne
zaman geleceğini ve ne yapacaklarını bilen, azim sahi-
bi/ululazm peygamberlerin bile çaresiz kalacağı ahiret
gününde Allah'a hatırlatır veya yol gösterir gibi zalim
günahkârlara şefaet ederek onları mahşerin dehşetinden
ve ateşin azabından kurtaran bir Muhammed
görürüz."¹⁸

Sokakta ya da camideki Müslüman'ın zihninde olan Muhammed (a.s.) algısı böyledir, az veya çok bu anlayıştan etkilenmeyenimiz yok gibidir. Kul ve Nebî Muhammed gerçeğinin üzeri akla hayale gelmedik bir yığın yalan ile örtülmüş, insan kılığına bürünmüş, adı da Muhammed olan ilâhî bir varlık ortaya çıkmıştır. Eğer Kur'an "Allah'ın oğlu" kavramını mahkûm etmeseydi belki de tasavvuf kitaplarımız "Muhammed Allah'ın oğ-
ludur" hurafesiyle dolup taşacaktı! Esasen tarikatlarda bunun psikolojik zemini hazır olduğundan, günümüzde ve gelecekte her an birilerinin tanrılaştırıldığına şahitlik edebiliriz.

Neden Nebileri Tanrı Sayarlar?

Muhammed (a.s.)'ı Tanrı kabul etmenin ya da insanüs-
tû saymanın asıl gerekçesini söylemezsek konu eksik
kalır. Burada amaç öncelikle Nebileri dokunulmaz kabul
etmek sonra kendi tarikat ya da cemaat liderini onun
izinden gidiyor diye kutsallaştırmaktır. Muhammed (a.s.)
kutsal değilse, izinden gittiği şeyhi, hiç kutsal değildir.
Öyleyse "Muhammed eşittir Allah" olmalıdır ki, bir za-
man sonra Allah, ete kemiğe bürünüp Mahmud diye gö-
rünebilsin!

**Tanrılaştırma zulmüne alet edilen kişilerin
başında Allah'ın elçisi Muhammed (a.s.)
gelmektedir. Mücadele ettiği şirke maalesef
kendisi de malzeme olarak kullanılmıştır.**

Nebî'ye Allah diyenlerin ikinci-üçüncü adımda ya-
pacakları iş, kendi şeyhle-
rini tanrılaştırmaktır ve bir
gün şeyhin yerini aldıkları
rında bu sefer kendilerini

dokunulmaz-sorgulanamaz kabul edecekler/ettirecek-
lerdir.¹⁹ Nitekim Celaleddin Rumi "Muhammed Allah'tır"
 demiş, müritleri de "Mevlana Allah'tır" demişlerdir.²⁰ Al-
lah bu gibileri için şöyle buyurur:

**Onlar, kendilerine bir itibar ve kuvvet (vesilesi) olsun
diye Allah'tan başka tanrılar edindiler. (Meryem 19/93)**

Şirk mekanizması tıpkı bir kumarbazın hile yapması gibi işler,
ancak sonuçta kaybeden hep müşrik olur. (Mücadele 20-21)

Müridin şeyhini ilâhlaştırma sürecini birlikte inceleyelim:

"Abdulgani en-Nablusî'nin bu konuda şöyle dediği nakledilir: "Bir kimse Allah yolunda kendini teslim alan bir şeyhe teslim olursa onun, Allah'ın kapılarından bir kapı olduğuna inanması gerekir. Şeyhi bu mertebede görmek mertebelerin en düşüğüdür. Şuna da inanmalıdır ki, şeyhten kendine ne gelirse Allah'tan bilmeli, şeyhten bilmemelidir. Eğer hayır gelirse Allah'ın ona hidayeti, şer gelirse O'nun imtihanıdır. Şu halde salikin yani tarikata girmiş bir kimsenin şeyhini Allah'ın kapısı bilmesi ilk basamaktır.

İkinci basamak salikin şeyhini, Allah'ın isim ve sıfatlarının ortaya çıkıp gözüktüğü kişi olarak bilmesidir. Allah'ın emir ve yasaklarıyla yükümlü olan kimse nasıl saygı duyarsa şeyhinin yanında o şekilde saygılı olmalıdır. Bu orta basamaktır.

*Üçüncü basamakta salik şeyhini hiç görmemelidir, o manevidir. Onun yerine Allah'ın sıfatlarını görmelidir. Şeyhi arada fani bilmeli, Allah'ı bâkî bilmelidir. Doğrusu da budur. Bu hal üç basamağın en üstüdür."*²¹

Belli aşamalar sonunda şeyhini artık Allah gibi görmeye başlayan mürit, bir gün şeyhinin makamına oturduğunda, bu sefer kendi müritleri de onu tanrılaştıracak. Ancak bunun yapabilabilmesi için öncelikle Nebilerin ilâh yapılması gerekecek. Bu mantığa göre tabii ki "Muhammed eşittir Allah!" olmalı ki, ilâh olma sırası bir gün onlara gelsin.

Kur'ân'dan Bakınca Muhammed (a.s.)

Allah'ın elçisi Muhammed (a.s.)'ın kimliğini bize en sağlıklı veren kaynak Kur'ân'dır. Öyleyse "Siyer" Kur'ân merkezli okunmalıdır. Allah O'nun hakkında şöyle buyurmaktadır:

De ki, 'Ben, sadece sizin gibi bir beşerim...' (Fussilet 41/6 ve Kehf 18/110)

Kur'ân onun kul ve elçi olduğu gerçeği üzerinde durur elbette bu çok şerefli ve değerli bir makamdır. O bizim

Nebimiz ve en sevdiğimiz insandır. Ancak onu insanüstü göremeyiz. Olağanüstü özelliklere sahip kabul edersek onu önce Allah'ın yanına koyarız, sonra da onun yerine. Muhammed (a.s.)'ı ilâh zanneden tüm sapkınlar ilk olarak onu olağanüstü kabul ettiler. Zaten bir kişiyi insanüstü kabul ediyorsanız tanrılaştırma süreci başlamış demektir.

"Kur'ân'ın anlattığı Hz. Muhammed'i anlamak kolaydır. Çünkü Kur'ân'da Hz. Muhammed yalın ve net bir şekilde anlatılmaktadır. Duhâ ve İnşirâh surelerinde belirtildiği gibi, yetim iken barındırılan, gerek servet, gerekse vahyin verdiği bilgi bakımından fakir iken zenginleştirilen, bilmediği hidayet yoluna iletilen, içi İslâm'a ısındırılan

ve belini büken cahiliye hayatı sıkıntısından kurtarılan, Allah'tan vahiy alan, onu insanlara tebliğ etmesi emredilen ve tebliğ eden, onunla uyarıcı ve düşmanlık yapanlara karşı onunla mücadele eden, bu yolda türlü tepkilerle, düşmanlıklarla ve zorluklarla karşılaşan ve hepsine karşı sabretmesi

emredilen, bunun karşılığında ücretini yalnız Allah'tan bekleyen, kendisine inanmış kişilerle beraber açlık, tehdit ve boykotlara maruz kalan, muhaliflerinin inanmakta direnmesi karşısında zaman zaman içi daralan ve canı sıkılan, ama sonucun başladığı durumdan daha iyi olacağı müjdelenen, yaşadığı toplumdan ümitleri azalınca başka yerlerde muhataplar arayan, eli boş dönünce de dünyası daralan, inanmalarını umarak müşriklerin uzlaşma tekliflerine bir beşer olarak arada bir kapı aralayınca yüce Allah'tan sert uyarılar alan, vahyi yamultması veya kendinden ona bir şey katılması halinde en ağır cezalarla tehdit edilen, elçilik görevini yerine getirebilmesi için yerini yurdunu, akraba ve yakınlarını bırakmak zorunda kalarak değişik din ve inanç mensuplarının arenası olan bir memlekete ve topluma göç eden, gelmesiyle hesapları bozulan ve beklentileri suya düşen kişiler ve kemsiler tarafından sürekli muhalefet, komplo ve düşmanlık gören kalplerini birleştirdiği müminler tarafından herkesten ve her şeyden çok sevilen ve ne pahasına olursa olsun savunulan, Allah'ın elçisi olarak kendisine itaat edilen, kimi zamanda itirazlarla karşılaşan, itiraz edenleri veya kararlarını değiştiren, eşleri ve çocukları olan, savaşan, yaralanan, düşmanı yenen, zaferler kazanan ve sıfırdan

başlayarak tek başına başladığı mücadelenin sonunda tebliğ ettiği dini devlet ve iktidar yapan, şanı dillere destan olan, ama aynı zamanda zor anlar yaşayan, Rabbine çokça istiğfar eden, sevdiklerinin kaybına üzülen, baba, aile reisi, öğretmen, arkadaş, imam, müftü, yargıç, komutan, devlet başkanı olan ve görevini başarıyla yerine getirerek, nihayet hastalanıp ölen bizim gibi bir insan!"²²

Sonuç

İnsan içindeki tapınma ve kutsama duygusu kendisine ilâh icat edebilecek kadar güçlüdür. Bu duygusunu Al-lah'a yönlendirmeyen kişiler, önemsedikleri ve kendilerinden üstün kabul ettikleri kişi ya da kurumların kulları olurlar. Eski-yeni tüm toplumlar lider kutsama âdeti son derece yaygındır, nesiller ve çağlar değişmiş ama bu sorun hiç yok olmamıştır. Ehl-i Kitap'ın yakalandığı bu hastalık, Kur'an'da konu edinilmiş ve geçmişin taklidi olarak Nebîleri ve salihleri ilâhlaştırmaları kınanmıştır.

Müslümanlar zamanla Ehl-i Kitap'a özenerek onların İsa Mesih (a.s.)'ı tanılaştırdıkları gibi Muhammed (a.s.)'ı tanılaştırma yoluna gitmişlerdir. Özellikle tasavvufi çevrelerde bu sapma çok yaygındır. Muhammed (a.s.)'ın ısrarlı uyarılarına rağmen endişe ettiği putlaştırma gerçekleşmiş ve kendisi, yok etmeye çalıştığı şirk suçunun maalesef nesnesi olmuştur. İsa'ya benzer ve onunla yarıştıran "İnsanüstü Muhammed" üretilmiştir. Mucize ve olağanüstülük hikâyeleri ile ortaya çıkarılan "Efsanevi Muhammed'in, Allah'ın kulu ve Elçisi Muhammed (a.s.) ile bir ilgisi yoktur.

Nebîleri ve salihleri ilâhlaştıran bu kimselerin asıl amaçları, etraflarına topladıkları insanları kendilerine kul-köle edinmektir. Allah, elçilerinin bizler gibi kul ve beşer olduğunu kitabında ifade etmiştir (Fussilet 41/6, Âl-i İmrân 3/79), Nebîleri ilâhlaştıranların sözlerini tevil etmemiş, tekfir edip cehennemlik olduklarını açıkça söylemiştir (Mâide 5/72-73) yine din adamlarını kendilerine Rab edinenleri kınamış ve şirk işlediklerini ifade etmiştir (Tevbe 9/30). Göklerde ve yerlerde isimleri en yüce olan zat sadece Allah'tır, her şeyin yönetimi onun elindedir ve ona denk-eşit biri ya da ortağı yoktur. (Furkân 25/1-3)

Notlar

1. Hamdi Kalyoncu'nun, "Liderlere Tapınma Psikolojisi" isimli eseri bu konuda geniş tahliller içermektedir.
2. Adı geçen çok tanrılı kadim dinlerde bol miktarda tanrı figürüne rastlayabiliriz. Bu konuda sıralayamayacağımız kadar çalışma yapılmıştır. İnternette, "Yunan Mitolojisi", "İran

Mitolojisi" vs. şeklinde tarama yapılırsa çok sayıda kaynak esere ulaşılabilir.

3. Çevirmen Sibel Sel – Levent Kınran, Hristiyanlık Tarihi, s 142.
4. Bu konuda Arthur Weigall'ın, "Hristiyanlığımızdaki Putperestlik (Pavlos Hristiyanlığına Dair Bilimsel Bir Eleştiri)" isimli eseri ile, Peter Gandy ve Timothy Freke'in birlikte yazdıkları "İsa'nın Gizemleri ("Gerçek İsa" Bir Pagan Tanrısı mıydı?)" adı taşıyan eser çarpıcı tesbitler içermektedir.
5. Xavier Jacob, Sorabilir miyiz? Hristiyanlık Hakkında En Çok Sorulan Sorular, s: 56.
6. Al-i İmrân, 3/79; Hüd 11/27; İbrahim, 14/10-11; İsrâ, 17/93-94; Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.
7. Abdülkerim Cili, el-Kemâlâtü'l- İlâhiyyefi Sıfâtü'l- Muhammediyye, Hakikat-i Muhammediye, s: 208.
8. A.g.e. s:246.
9. Ekrem Demirli, Fusûsu'l-Hikem, İst. 2013, s: 203.
10. Ahmet Eflaki, Menakıbu'l Arifin, S: 251, 255.
11. Can-ı Candır (Hz. Ahmed Muhammed Mustafa), 69-80.
12. Ali Ramazan Dinç, İki Cihan Serveri Peygamberi Zîşanımız, Yeni Dünya dergisi, 58-59. sayılar s: 32, Ağustos-Eylül, 1998.
13. Bayram Ali Öztürk, Âl-i İmrân 3/79; Hud 11/27; İbrâhîm 14/10-11; İsrâ 17/93-94; Kehf 18/110; Fassilet 41/6.
14. İsrâfil Balcı
15. Hristiyan İnancı (Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hristiyan Gerçekleri), S: 88
16. Mehmet Demirci, "Hakikat-i Muhammediyye", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) c: 15, s: 179-180
17. Bu şirk dolu hurafenin temelleri için bakınız: Mahmud Çınar, Nur-i Muhammedi (İnancının Ortaya Çıkışı ve Kaynakları)
18. İbrahim Sarmış, Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak, s: 13.
19. Nebilere ismet/korunmuşluk sıfatının verilmesi boşuna değildir, şayet onların hatalı ve günahlı bir tabiata sahip oldukları kabul edilirse, kendi dinî liderlerini hatasız ve günahsız gösteremeyeceklerdir. Bu nedenle tüm tarikatlar nebîleri günahsız sayar. Ulaşılmak istenen asıl amaç ise şeyhlerin, velilerin de günahsız olduğu hurafesidir.
20. Ahmet Eflaki, Menakıbu'l Arifin, S: 252.
21. Mehmet Zahit Kotku, Tasavvufi Ahlâk, c. II s:185 (Sadeleştirilerek).
22. İbrahim Sarmış, Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak, S: 12. Ayrıca bakınız: H. Musa Bağcı'nın "Beşer Olarak Hz. Peygamber" isimli eseri.